

АЛЬГЕРД БАХАРЭВІЧ

САБАКІ
ЭЎРОПЫ

Раман

Мінск
Выдавец А. М. Янушкевіч
2021

УДК 821.161.3-31
ББК 84(4Бел)-44
Б30

Бахарэвіч, А.
Б30 **Сабакі Эўропы** : [раман] / Альгерд Бахарэвіч. —
Мінск : А. М. Янушкевіч, 2021. — 682 с.
ISBN 978-985-7210-73-2.

У якіх сувязях і стасунках знаходзяцца мова бальбута, Маўчун з Белых Росаў узору 2049 года, шаптуха Бянігна ды Максім Крывічанин, чалавек з пакетам, капсула часу і агент-берлінец Тэрэзіус Скіма?

Культавы раман «Сабакі Эўропы» Альгерда Бахарэвіча — выклік і спакуса для смелага і патрабавальнага чытача, незвычайна густоўны твор з шасці частак-гісторый пра надзённае і надрэальнае, пра час і пазачасавасць, пра брэх сабак і пырскі сэрцаў, пра нас з вамі.

УДК 821.161.3-31
ББК 84(4Бел)-44

ISBN 978-985-7210-73-2

© Бахарэвіч А. І., 2017
© Афармленне. Выдавец А. М. Янушкевіч,
2021

Ю.

In the nightmare of the dark
All the dogs of Europe bark,
And the living nations wait,
Each sequestered in its hate;

Intellectual disgrace
Stares from every human face,
And the seas of pity lie
Locked and frozen in each eye.

Follow, poet, follow right
To the bottom of the night...

W. H. Auden. In Memory of W. B. Yeats

I

МЫ ЛЁГКІЯ, ЯК ПАПЕРА

Хто б ведаў, як мне надакучыла ваша беларуская мова.
І хто б ведаў, зь якой асалодай я пішу гэта. Надакучыла. Надакучыла.

Дакука.

Нуда.

Яна мне абрыдла. Брысь, мова, брысь. Ты ўдоставь нацешылася. Табой не заробіш, не заб'еш, не пабавісься, цябе ўжо не забудзеш. Нібы незнаёмая жанчына ў прывакзальным тумане, выкрадальніца пакінутых на хвілінку дзяцей, некалі ты зьявілася зь ніадкуль, узяла мяне за руку і павяла ў тлумны, запляваны падземны пераход, поўны бляклых вітрын, азяблых галубоў і прадаўцоў лятарэек — а я ўсё азіраўся туды, дзе засталіся стаяць чамаданы: надзейныя, начыненыя будучыняй, ужо нічыя. Ты разлучыла мяне з роднымі, ты прымусіла мяне прымроіць нейкі народ, празрысты, няўлоўны, няісны. Год за годам мы хадзілі з табой па сьвеце, начавалі ў дзіўных месцах, нейкіх муха-малочных вёсках, у бібліятэках, закінутых замках, у нейкіх падазронных заезных дамах — дзе давядзецца; ты купляла мне танныя цацкі і карміла, пакуль я ня вырас, ты вучыла мяне гаварыць ціха, а думаць хутка, удзень ты прымушала мяне жабраваць і кленчыць, а ўначы абяцала мне царства, і вось урэшце куды ты мяне прывяла —

у гэтую цёмную,
нібы задымленую,
здымную

аднапакаеўку,
у доме з мэмарыяльнай дошкай,
у горадзе М.,
у часы ўсеагульнага мораку.

І ваша расейская мова мне канчаткова апрыкрала. Хто б ведаў, як яна мяне дастала. Што ёй ні скажаш, усё ўжо было, усё адгукаецца тысячай бязглуздых рэхаў і даўно астылых літар. Гатовыя канструкцыі, чыгуннае ліццё, мова-труба, пакладзеная ўпоперак нашых жыцьцяў. Ты заўжды чагосьці хацела. Яшчэ ў жываце ў мамы, калі я яшчэ і чалавекам ня быў, а так, зьлепленым чучалкам, — ты ўжо настойліва стукалася, чытала мне маралі, душыла сваімі ватна-марлевымі павязкамі, заражала мяне страхам. Мова, якая заўжды прыходзіць нібы з вобшукам, мова, якая заўжды мае права. Брысь, расейшчына, брысь, бляшаная мова жэсаў і пажаскіх карпусоў, мова вялікай і ліпкай літаратуры, голас мільёнаў маленькіх і лютых сваёй дробнай злобаю людзей.

А ангельская? Яна агоркла ня менш. Тое, што вы завяце ангельскай, усяго толькі разьдзьмутае, як пухліна, гумовае сэрца, якое натужна пампуе мільярды словаў штодня, нежывое сэрца, над якім павесілі лямпу. Халодная люмінэсцэнтная сьвецень. Мова-фаст-фуд, ад ангельскай паўсюль плямы, быццам сьвет — гэта ўсяго толькі куча сурвэтак на нечым сталі. Ангельская — мова на транслушчах і штучных дабаўках. О, яна ўмее падмазаць!.. Як шмат людзей думаюць, што ведаюць ангельскую, і лічаць, што гэтага хопіць для шчасьця. Наіўныя дурні. Як шмат мы маглі б сказаць, калі б адмовіліся ад вашага інглішу, калі б казалі раз і назаўжды сваё «не» гэтай оргіі паразуменьня.

Гішпанская? Астматычны кашаль забойцы, якога-небудзь чэснага монстра Чэ. Сьмех мясьніка-тарэадора. Нямецкая? Горкая рэдзька, якая некалі ўявіла сябе геніем і звышчалавекам, а цяпер усяляк выпінаецца, каб зноў падавацца нармальнай. Француская? Недалушчанае пісьмо звонку, недалужны філязофскі жаргон усярэдзіне. Польская? Пыха другасных паэтаў, ад якой словы ажно трашчаць, пырскаюць, лопаюцца, як кілбаскі на патэльні...

«Что это вы там всё пишете?» — ён уздымае вочы ад тэлефона і незадаволена рыпіць крэслам.

«Пишу», — млява апраўдваюся я, прыкрываючы далонняй шэрыя аркушы.

«Пипишу... — перадражнівае ён. — Напиписали уже на три листа. Дайте сюда».

Ён рашуча выцягвае паперкі з-пад маіх рук. Твар ягоны крывіцца, нібы ён зараз заплача.

«Что это? Что это, я вас спрашиваю? Ну ёж вашу не скажу, ну что это такое? Ну за что мне вот это всё, а? Вы глухой? Или больной? Я вам что сказал? Напишите, при каких обстоятельствах вы познакомились с... А вы что пишете? Брысь, брысь, какие-то килбаски, расейшчына... Блин, да я тут не понимаю ни слова, тут не разобрать ваще ни хрена!»

«Давно не писал от руки...»

Ён з асалодай камечыць мае аркушы, і мне робіцца шкада напісанага. Нават больш, чым сябе. Я люблю паперу. Яна мяне супакойвае. Мне душна, страшна і сьмешна адначасова. Ён робіць з паперы круглы скрутак і кідае некуды за маю сьпіну — але я ўсё роўна ўздрыгваю і адхінаюся, быццам ён цэліў мне ў твар.

«От руки! От руки он не писал! Да тут что от руки, что от ноги! Тема не та! Тема! Понятно? Мне факты нужны. А это бред какой-то. Я же вам русским языком сказал...»

Ён абхоплівае галаву рукамі і заплюшчвае вочы. Гасудараў муж прымае за мяне муку сьмяротную. Гасудараў муж у респачы. Гасудараў муж маўчыць. Гасудараў муж карае мяне цішынёй свайго душнага кабінэту. Мінае хвіліна, а мо і дзьве, і я пачынаю чуць, чым жыве гэты дзіўны будынак, у якім на кожным паверсе па гасударавым мужы. За сьцяной нэрвовы жаночы рогат, недзе далёка наверх шуміць кран і заходзіцца дрыль — мабыць, некага там выводзяць на чыстую водаправодную ваду і сьвідруюць вачыма. Напэўна, калі б я зараз ціхенька падняўся і высьлізнуў у калідор, мой гасудараў муж бы і не заўважыў. Раптам у яго булькоча ў жываце. І я адразу праймаюся да яго сымпатыяй — быццам у сваім пузе пад пінжаком ён мае іншага сябе, маленькага, не гасударавага, а цал-

кам звычайнага чалавека з усімі сваімі звычкамі, пстрычкамі, прышчыкамі, ручкамі-ножкамі, кучкамі-калочкамі.

Можа, у яго нават кошка ёсьць.

А ў кошкі мячык.

У нейкае імгненьне мне падаецца, што ўсё гэта і праўда можна было б вырашыць проста і лёгка: зараз я ціха выйдзі адсюль і нікому нічога не скажу, а ён адплюшчыць вочы, усміхнецца, і выкрасьліць мяне з гэтых ягоных пратаколаў, і пойдзе на абед, і палезе ў тэлефон, як быццам нічога не было, і забудзе мяне, а я забуду яго, і мы больш ніколі не сустрэнемся.

І як толькі я пачынаю верыць у тое, што гэта магчыма, ягонае чэрава сьціхае, ён прачынаецца і злосна ўтароплівае ў мяне свае вочы:

«Послушайте меня внимательно, Олег Олегович. Повторять больше не буду. Погиб человек, это не шуточки. Нам известно, что вы имеете к этому делу самое прямое отношение. Поэтому я вам сказал: возьмите бумагу и напишите, чётко и ясно, когда и при каких обстоятельствах вы познакомились...»

Ён корпаецца ў паперах:

«Вот. С Козловичем Денисом, Бундасом Станиславом, Кашкан Натальей. Вы понимаете, Олег Олегович? Может, напомнить вам, а? Что именно произошло? А, напомнить?»

Я нічога не адказваю. Імёны мне і праўда нічога ня кажуць. Яны чужыя. Я ніколі не называў іх так.

«Хорошо, я напомню... — ён злавесна, навобмацак, дастае нейкую тэчку. — Вот Козлович Денис Валерьевич, вы же с ним знакомы, правда? Здесь, на фотографии, он трошки не в форме, но узнать можно. Любите смотреть на трупаков, а, Олег Олегович? І книжки читать любите... Лю-ю-бите, я зна-а-ю... А здесь у нас и книжка, и фишка, и трупишка...»

Я адварочваюся. Ён задаволены, ён думае, што я ўжо амаль гатовы. Яшчэ крыху паднаціснуць, і зь мяне пацячэ сок. З вачэй, з пальцаў, на паперу, на ягоны твар, кіслы сок віны, зь якога ён, вінароб, зробіць слаўны напой — і справядлівасьць засядзе за сваю раскошную бяседу, будзе баляваць,

баляваць, бля, бо мы ж усе любім справядлівасьць. Краем вока я, канечне, зірнуў на фота. Ня мог не зірнуць, я ж чалавек інфармацыйнай эпохі, як і ён, мы ўжо ня можам проста адварнуцца, адварнуцца і не вярнуцца, лішніх карцінак, літар, гукаў больш не існуе, не існуе чужых справаў і таямніцаў, нам паўсюль трэба сунуць свой нос — інакш мы не засьнем. Мы ўвесь дзень толькі і робім, што чытаем. Таму я крадком зірнуў на здымак — і ён заўважыў, што я зірнуў, заўважыў, ня мог не заўважыць.

Хітравокі, магутны гасудараў муж сочыць за маёй рэакцыяй. Адкуль яму ведаць, што я эйдэтык — што мне дастаткова кінуць зусім кароткі позірк на нешта, каб гэтае нешта пераскочыла ў маю сьвядомасьць і замацавалася там назавжды. Лепш, вядома, каб гэтае нешта было літаркамі на паперы ці на экране — а ня мёртвым голым хлопцам, якога я зусім нядаўна спакушаў няіснымі скарбамі. Козьлік, Козьлік, што ж ты нарабіў. Давай дамовімся хоць цяпер, што гэта была гульня. Падымайся, сатры сябе з гэтага асфальту, з гэтага здымку, з маёй памяці, давай дамовімся, што мы ніколі не былі знаёмыя. Тады і гэты, па той бок стала, знікне. Растане ў паветры строгі муж гасудараў — і мы ўсе пойдзем дамоў. Можна мы ўжо ўсе пойдзем дамоў?

«Я, конечно, иностранными языками не увлекаюсь, — задуменна кажа ён, хаваючы фота ў тэчку. — Но даже я, блин, могу сказать: у него на коже написано что-то не по-русски. Ножиком нацарапано. Ножик-то мы нашли... А вот что там за текст... Хрен разберёшь. Это не английский, не немецкий, не французский... Мы, ясен перец, покажем знающим людям, но пока что расшифровать не получается. Видите, Олег Олегович, я от вас ничего, я вам как родному... А вы?»

І яшчэ адзін ліст паперы. Ён кладзецца перада мной акуратна, нібы мне трэба падпісаць нейкую дамову і ад аднаго майго росчырку залежыць, ці будзе нам зь ім выгода, нам і нашаму дзіўнаму прадпрыемству, у якога пакуль што няма канкурэнтаў.

«Интересно, да? — ён зноў утаропліваецца мне ў вочы. — Я это сам переписал. От руки. Прямо с кожи этого Козло-

веча. И не жалуясь. Может, скажете, что это? Поможете нам? Что здесь написано? Вы же умный, языками владеете. Владеете же?»

«Кто кем владеет, это ещё вопрос...»

«Что вы там бормочете? Какой допрос? Просто беседуем. Вот, полюбуйтесь».

Тое, што я бачу, прымушае мяне скалануцца. Ён нецярпліва перагінаецца праз стол, касавурыцца то на гэты кароткі тэкст, то на мяне. Вядома, я ведаю, што напісана на тым аркушы. Мова бальбута простая — дастаткова мець трохі фантазіі, быць хаця б на каліўца паэтам. І, зразумела, засвоіць каранёвую сыстэму, але гэта лёгка. Каранёвая база — гучыць як на прыёме ў дантыста. Трыццаць два зубы — сто трыццаць словаў. А вось у нэандэртальца зубоў было сорок чатыры.

«Як чыжоў у Хармса», — кажу я.

«Что вы сказали?»

«Да так, ничего».

Лічбы, лічбы, лічбы. Лічбы супраць словаў. Я ўсё прадумаў. Каранёвая сыстэма супраць карнай.

Як жа мне хочацца пісаць. Усё патлумачыць, за ўсё апраўдацца. Расказаць камусьці, так, каб з самага пачатку. Бо інакш ніхто не зразумее. А гэты боўдзіла забраў паперу.

Я ўжо не адварочваюся. Тупа гляджу на падсунуты мне тэкст. На паперы словы выглядаюць салідна. Быццам гэта ня я іх прыдумаў. Быццам я тут ні пры чым. Сьмешна будзе, калі яны дабяруцца да праўды. Перапісана, канечне, няўмела, з памылкамі — а можа, і арыгінал быў такі, Козьлік любіў прапускаць літары, усе маладыя хворыя на дысграфію, а ўсё яно, сеціва, тое сеціва, якое адмяніла законы пісьма, — скасавала правапіс разам з этыкай. У што ж ты гуляў са мной, Козьлік?

«Да какие там языки, — я спрабую ўзяць сябе ў рукі. — Вы меня с кем-то путаете, я не полиглот».

Ён ня верыць.

«Да ну? А мне говорили...»

Я зусім забыў, што апрача Козьліка ёсьць іншыя. Каштанка. Буня. Няўжо і яны сядзелі вось так, у душным кабінэце,

і адварочваліся, і ўдавалі, што ня маюць ніякага дачынення да таго, што адбылося.

«Ну, может... Нет, не знаю. На что-то похоже, но на что... Нет, не могу сказать. Может, это баскский. Но я им не владею. Только слышал, что это очень трудный язык. Не знаю. Да я вообще в школе немецкий учил!»

Апошнія словы гучаць амаль гістэрычна. І ўсё ж я адчуваю гонар. Таму што ўсё ўсур'ёз. Нарэшце мяне і мой твор успрымаюць усур'ёз. Няхай гэта ўсяго толькі маленькі чалавек у душным кабінэце.

І тады ён раптам пачынае ўголас чытаць тое, што напісана на аркушы — гэтым сваім драўляным голасам, ставячы націскі так, быццам хоча мяне прынізіць, ён чытае так, быццам груба зрывае адзеньне зь нейкай безабароннай істоты, і яе цела пакрысе праступае скрозь змрок ягонага ідыятаўзму, цяжкапазнавальнае, але яшчэ жывое цела. А ён мучыць, рве сваім паганым языком слова за словам, цягне. І паглядае на мяне зларадна. Гасудараў муж паглядае на мяне, быццам чытае цяпер са злых зморшчын на маім ілбе, а ня з аркуша шэрай паперы. Скалечаныя ім словы грымяць у мяне ў вушых. Цыдулка, якую пакінуў Козьлік, зусім кароткая, але гэтае бяздарнае чытаньне хутка даводзіць мяне да шаленства.

Гэта трэба чытаць зусім ня так, трэба нарасьпеў, мякка, гэта ж музыка, неабавязкова ведаць значэньні словаў, каб іх правільна вымавіць, у вас жа няма слыху! — хочацца мне крыкнуць яму ў твар.

Але я стрымліваюся.

Прымружыўшыся, гасудараў муж доўга глядзіць на мяне, а потым складвае ўсё ў тэчку.

«Не хотите вы помогать, Олег Олегович. А придётся. Есть свидетели. Которые, согласно их показаниям, неоднократно... Короче, которые видели вас с Козловичем, Кашкан и этим, как его... Бундасом Станиславом. Что-то же вас связывало. Да ещё как связывало».

«Ничего особенного. Просто знакомые».

«Знакомые... Да уж. Слишком знакомые. Вас часто видели вместе. В самых разных местах. А ещё... Ещё эти трое

неоднократно приходили к вам домой. То есть в незаконно снимаемое вами помещение... Чем вы там занимались?»

«Ничем. Языки учили».

«А говорите, не полиглот, только немецкий... Что ж вы всё врете, а? Я ж вас насквозь вижу. Что за языки?»

«Разные...»

«Какие?»

«Это не важно».

«То есть садились и учили? И больше ничего? Ничем больше не занимались? Может, вы языками не в том смысле занимались? А? Язык — слово неоднозначное».

«Нет. Мы говорили — и всё».

«На каком языке?»

«Которого не существует».

«Но вы на нём говорили?»

«Да».

«Значит, он существует?»

«Нет. То есть, конечно, да, но только... Никто о нём не знает».

«Он существует? Да или нет?»

«Нет».

«Ясно. Замечательно. Действительно, чего это я к вам прицепился? Всё ж нормально. Это я просто какой-то подозрительный. А вы невинная овечка, жертва полицейского государства. Сорокалетний неженатый мужчина приглашает к себе домой двух молодых людей и одну несовершеннолетнюю, говорит с ними на языке, которого, блядь, не существует, а потом один из парней ножиком режет себе на коже какие-то слова и голый выбрасывается из окна. Прекрасно. Вопросов нет. Никакого криминала. Обычное дело, тут и думать нечего. Простое как мычание. Наверное, надо извиниться перед вами и отпустить на все четыре стороны. Чтob вы пошли домой и дальше говорить на несуществующих языках, водить к себе новые партии несовершеннолетних и учить их писать на коже ножиком. От руки».

«Я не учил... Ножиком. Понимаете... Мы говорили. Это искусственный язык. Я его придумал».

«Зачем?»

Я адводжу вочы. Я разгублены як дзіця. Я баюся такіх хуткасьцяў, у мяне тады далоні робяцца як з паперы. Таму я не знаходжу нічога лепшага, як толькі прамармытаць з масьленай усьмешкай:

«В смысле?»

«Я спрашиваю: зачем?»

Да гэтага пытаньня я і праўда ня быў гатовы. Напэўна, я нават пабляднеў. Нахмурыўшыся, неўразумела выставіўшы наперад бровы, ён глядзеў так, быццам толькі што злавіў мяне на хлусьні. Я чакаў, што зараз давядзецца прачытаць яму лекцыю пра эспэранта і іншыя канлангі, расказаць, што я не адзін такі вырадак у сьвеце, які цікавіцца штучнымі мовамі. І мімаходзь намякнуць, што «штучнасьць мовы» ў дадзеным выпадку — тэрмін некарэктны, трэба гаварыць менавіта пра *constructed languages*. Штучнасьць — гэта мёртвы стан, ілюзія. А нас было чацьвёра жывых — без усялякіх ілюзій. Чамусьці я спадзяваўся, што ўцяміць усё гэта будзе пад сілу ягонаму юрыдычнаму, юрліва-бюракратычнаму розумчыку — умишку ягонаму, мелкой умочке гасударавай, мозачку, у якім няма месца ні фантазіі, ні красе. Але нейкія ж кніжкі ён чытаў. Ёсьць жа кошка ў ягоным доме! І мячык у кошкі! Ён жа не дурны. Пра мычаньне — гэта ж ня кожны ў гэтым гасударавым доме так завярнуць зможа. Я не адчуваў да яго нянавісьці. Усё ішло як ішло. Некуды б прывяло. І тут гэтае бязьлітаснае, недарэчнае, такое крыўднае «зачем?».

А і праўда — навошта? Людзі прыдумляюць канлангі, каб ашчасьлівіць іншых людзей. Каб даць шанец людзям на паразуменьне. Каб адпомсьціць богу. Ці дзеля інтэлектуальнай забавы — каб вырашыць мастацкую задачу. Запоўніць пустыя клетачкі, каб усё сышлося і можна было пайсьці піць гарбату і падумаць пра вечнае. Пра тое, як зарабіць грошай і застацца жывым. Людзі ствараюць мовы, каб ведаць, што ў іх унутры. Але навошта ўсё гэта было мне?

«Дайте мне бумагу, — папрасіў я дрыготкім голасам. — Пожалуйста. Я боюсь говорить, мне надо писать».

«Нет, — ён пахітаў галавой. — Снова вы мне про колбаски начнёте, про чемоданы с будущим. Сделаем так. Есть у нас здесь один кабинет... Он пока что пустой. После ремонта. Я дам вам диктофон и закрою там на час или два. А вы расскажите. Всё как есть. Представьте, что пишете. И начинайте говорить. Не забывая о том, что ваша задача — ответить на все мои вопросы. А дальше всё будет зависеть только от вас. И никаких красотостей, договорились?»

Я ківаю. Вось як яно выйшла. Варта было яму загаварыць вось так, дзелавіта і спакойна, і цяпер ён для мяне як родны. Мне нават хочацца руку яму паціснуць ці нават абняць.

Усё жыццё я мару гаварыць так, быццам я пішу. Я чуў, што за гэтыя віды дзейнасьці адказваюць розныя паловы мозгу. Але праблема ў тым, што ўсё чутнае мне заўжды падаецца хлуснёй. Я ведаю, што немагчымае магчыма. А інакш і жыць няма чаго.

Ён правёў мяне ў пусты кабінэт, дзе не было нічога, апрача стала і крэсла, і ўключыў сваю машынку.

Я назваў сваё імя і не бязь цяжкасьці ўспомніў, які сёньня дзень.

«Никакой литературщины! Только факты, имена и даты», — строга нагадаў ён, зачыняючы за сабой дзьверы.

«Да-да, конечно, я понял», — пасьпешліва замахаў я рукамі. Мне хацелася, каб ён як мага хутчэй сышоў.

У дзьвярах павярнуўся ключ. У закратаванае акно зазірнула сонца і расклала на стале сваю дошку для кітайскай гульні. Цяпер я быў адзін, сядзеў і ня ведаў, з чаго пачаць. Машынка на стале запісвала маё дыханьне, стук сэрца, далёкія гукі дрылёў і кранаў, дробат пальцаў. Некалькі хвілін я моўчкі глядзеў на яе — і на нейкі момант мне падалося, што я ўжо ўсё сказаў. Уся гісторыя ўжо там, у гэтай д'ябальскай скрынцы. Нехта з таго боку паторгаў ручку дзьвярэй — і раздражнёна патупаў назад па калідоры. Падсунуўшыся да стала, я цяжка дыхаў і ня мог нічога сказаць. І тут я заўважыў нітку. Яе кончык тырчаў з прачыненай шуфляды пустога стала. Аднаму богу ведама, як яна туды трапіла, гэтая сіняя нітка, што зачэпілася за цьвічок у драўлянай шуфлядзе.

Асьцярожна, імкнучыся не парваць няўлоўны тонкі сіні хвост, я вызваліў яе, выцягнуў і наматаў на ўказальны палец. А потым разматаў. І наматаў зноў. Яна была даўжынёй у далонь. Гульня мяне захапіла. Я ўжо ня думаў пра словы. Я гуляў са сваёй сяброўкай-ніткай, а нехта іншы, каму надакучыла на нас глядзець, пакашляў і пачаў гаварыць. Напаўвуха я прыслухоўваўся да яго маналёгу, часам мне нават хацелася перапыніць яго і паправіць, але нітка была важнейшая. Зрэшты, з самага пачатку гэты нехта выбраў ня той тон, ня тыя словы, ён бессаромна падхлушваў і выстаўляў сябе значна разумнейшым, чым ёсьць. Яго паслухаць, дык усё так проста. Як у кніжках. Але трэба даць яму выгаварыцца.

Толькі няздара пачынае аповед з кавы. Кава... Маўляў, бачыце, які я багемны, бажавольны, рамантычны, зўрапейскі, які я кавапяюн, кавапіяка, бяз кавы я нікуды, бяз кавы я калека, ні пачаць, ні скончыць. Кава...

Але, калі разабрацца, так яно і было.

2

Аднойчы я запарыў кавы, сеў за стол і прыдумаў сваю мову.

Прыдумаўшы, я адкінуўся на сьпінку крэсла і нясьпешна агледзеўся.

У попельніцы скурчыліся пяць недапалкаў. Безыменная кветка на падваконьні задумалася пра Blut und Boden. У маім ціхім, нецікавым двары было ўжо цёмна, у доме насупраць даўно ўключылі сьвятло і завесілі фіранкі. Як у примерачных кабінках. Голыя людзі за фіранкамі прымервалі на сябе адно аднаго: цісьне? Ня цісьне? Нармальна... Сайдзёт для сельскай меснасьці, як казалі мае гарадзкія бацькі.

Ноўтбук ціха вуркатаў у цішыні кватэры, асьвятляючы мой твар.

Шэры твар чалавека, які прыдумаў сваю мову.

На нейкі момант я пабачыў сябе нібы збоку. Быццам я сяджу каля вогнішча, і вакол лес, і я ведаю толькі тры словы, і мне хапае.

У такія імгненні, калі ты сядзіш перад уключаным ноўтбукам у цёмнай кватэры і глядзіш у акно, часам можа падацца, што ўсё на сьвеце прыдумане табой. Што менавіта ты толькі што настукаў на клявішах гэты дзіўны сьвет, які жыве сваім жыцьцём. Небясьпечнае адчуваньне. І як жа балюча бывае, калі разумееш, што ты тут наогул ні пры чым. І сапраўды, навокал не было нічога, да чаго б я прычыніўся. Усё — ад даху над галавой да наймізэрнейшай мікрасхемкі, ад вулічных ліхтароў да колца запальнічкі — было прыдуманам, змайстравана, пабудавана, пафарбавана і названа іншымі. І людзі за фіранкамі не зьбіраліся станавіцца да мяне ў чаргу. Пра іхныя намеры я наогул нічога ня ведаў. Як і яны пра мае. Звычайна я меў у сваім распараджэньні толькі час. Пустыя клеткі, у якія трэба было сябе ўпісаць. Клетак мала, а цябе шмат. Трэба ісьці на хітрыкі.

Гэтым разам, аднак, выйшла інакш.

З таго моманту, як я сеў за стол з кубкам кавы, мінула дзье гадзіны. Падавалася, што навокал нічога не зьмянілася, апрача асьвятленьня. Я застаўся ранейшым. І сьвет быў такі самы, як за дзье гадзіны перад тым. Такі самы, і ўсё ж зусім іншы. Там, за акном, хадзілі людзі, і кожны зь іх карыстаўся чужой мовай, а я меў сваю. Сам па сабе гэты факт нічога не вырашаў — і ўсё ж нападўняў мяне дзіўнай радасьцю. Быццам мяне прызналі вінаватым у злачынстве, на якое я ніколі б не наважыўся.

Я адчуваў стому. Велічную стому бога, вясёлую стому творцы. Раптам я адчуў, што галодны, пайшоў на кухню, паўсюль уключаючы сьвятло, дастаў зь льядоўні кавалак каўбасы і па чаў прагна жаваць, запіваючы танным віном проста з пакета. За сьцяной забрахаў сабака, зазьвінелі ключы, там расклеілі рот тэлевізару і ён адразу ва ўсім прызнаўся. Я націснуў кнопку электрычнага чайніка, стары чорны савецкі лічыльнік каля дзвярэй затрашчаў, закруціўся, як кружэлка, зь якой зараз пальцеца ці то вальс, ці то джаз, ці то марш. Нешта, што даўно ўжо ня ў модзе. Раптам мне зрабілася страшна, што файл з маёй працай мог зьнікнуць — я кінуўся назад да стала, праверыў: ён быў на месцы, прыдуманая мной мова

связаціла мне ў твар, як поўня. Я акуратна скапіяваў файл на флэшку і схаваў яе ў надзейным месцы. А потым выключыў ноўтбук, адчыніў акно, выкінуў недапалкі. Хутка мелася прыйсьці Верачка. Але ні яна, ні суседзі, ніхто, ніхто ва ўсім сьвеце ня мусіў даведацца, што сёньня ўвечары
я запарыў сабе кавы, сеў за стол і прыдумаў...

* * *

Я назваў яе бальбута. Аднаму богу вядома чаму.
А богам быў я.

Лінгваканструяваньнем я пачаў захапляцца яшчэ ў дзяцінстве.

Памятаю, мы з прыяцелямі выразалі з паперы фігуркі людзей, размалёвалі іх і гулялі на падлозе ў дзяржавы: ваявалі, мірыліся, гандлявалі, прырасталі землямі — дывановымі сібірамі, горнымі хрыбтамі канапаў і іншымі каляніяльнымі ўладаньнямі. Трэба было абзавесьціся як мага большай колькасьцю народу: з-пад нашых нажніцаў на падлогу сыпаліся салдаты, сяляне, чыноўнікі, сьвятары, маракі, купцы. Больш за ўсё, вядома, мы любілі рабіць салдатаў: прыдумлялі ім абмундзіраваньне і зброю, знакі адрозьненьня, чыны і нават характары — для самых гераічных. Гульнію прыдумаў я — і імгненна падсадзіў на яе астатніх, мы маглі поўзаць па падлозе гадзінамі, перамяшчаючы нашыя войскі і пасяленцаў, будуючы гарады і ўвесь час ведучы перастрэлкі і бітвы: тышч, тышч, тыдышч. Тысячы фігурак былі падуладныя нашым загадам. Нам было гадоў па дванаццаць-трынаццаць, эпоха кампутарных гульняў яшчэ не надышла, але мы атрымлівалі ад нашай забавы такі кайф, якога не адчуеш ад сучасных стралялак, аркадаў і стратэгіі. Мы гулялі пасья школы ў мяне дома, зроблены намі сьвет трэба было прыбраць да прыходу бацькоў з працы, інакш згортвацца даводзілася ў спешцы, пад нагамі ў дарослых, і можна было ў мітусяні забыць, якія на сёньня ў нашым сьвеце ўсталяваныя межы. Часам дарослыя прыходзілі раней і ўсё ж засьпявалі нас за гэтай групавой памарокай. Спачатку яны не зьвярталі ўвагі,

што робіцца ў іх пад нагамі, але з часам нашая гульня пачала іх насыцярожваць. Пэўне, існавалі нейкія невядомыя нам бацькоўскія нарады. Бо бацяня аднаго з прыяцеляў, сустрэўшы неяк на вуліцы нашую кумпанію (мы акурат ішлі да мяне з поўнымі кішэнямі фігурак), спыніў нас і зь нейкай лагоднай лютасьцю ў вачах сказаў, глядзячы ў вочы не каму іншаму, а мне — і ўхапіўшы мяне вышэй за локаць:

«Слыш? Вы ж здаровыя хлопцы! Што вы хернёй маецесь? Шлі б ужэ дзевак ціскаць... Набухайцесь вазьміце, ілі там ня знаю, лбы себе паразьбівайце. Што вы ўсё па палу поўзаеце?»

«Папа, ідзі куда шол», — прамармытаў мой прыяцель. Мы стаялі і сарамліва лыбіліся, ня ведаючы, што сказаць. Ён быў Папа. З правам караць ці мілаваць, з пляўкамі замест вачэй, пралетарскімі кулакамі, з пэнісам, перагарам, прынцыпамі. А мы былі ніхто, падлеткі з папяровымі цацкамі ў кішэнях школьных пінжачкоў.

«А ты бацьку рот не затыкай! Будзеш с нім і дальшэ поўзаць, не мужык із цебя палучыцца, а хуй бумажны!»

Ён сьціснуў маю руку яшчэ мацней. Ён быў выпіўшы. Ён лічыў, што мае бацькі абыходзяцца са мной недастаткова сувора. Але што ён мог зрабіць? Толькі адпусьціць мяне, залезьці да сына ў кішэню пінжачка і вытрасьці зь яго цэлы народ, салдатаў, вандроўных манахаў, палкаводцаў, купцоў, кавалёў — вытрасьці проста на асфальт, на які кагосьці нядаўна званітавала сьвежай смуроднай вясной, кагосьці вялікага, хто плыў цяпер па небе і ў каго мы ўжо трынаццаты год блыталіся пад нагамі.

Ён патаптаў фігуркі, умясіў іх у лужыну, гэты ўсёмагутны айцец, сапраўдны бог, не папяровы, на асфальце цяпер была брудная каша з фантазіяў ягонага сына, і ён меў поўнае права прымусіць свайго атожылка стаць зараз на калені і зьлізаць яе. Я глядзеў на гэтага бацьку як загіпнатызаваны. Такая ўлада мяне захапляла. Ён заўважыў мой позірк, плюнуў і пайшоў прэч.

Цьвярозым ён мяне баяўся. І называў за вочы так: «этат бальной». З павагай і пагардай адначасова — бывае і так. Мы жылі ў нядаўна пабудаваным мікрараёне на самым краі гора-

ду, тут усе ведалі ўсіх, тут цяжка было мець таямніцы. Ён баяўся, што я заражу ягонага сына сваёй «балезню» — сваёй папяровахуёвасцю, сваёй папяровапаўзучасцю, сваёй ненармальнай любоўю да кніжак.

Як я ўжо сказаў, ідэя гульні належала мне, прыяцелі зайздросцілі і ўвесь час намагаліся неяк паўплываць на правілы, а мне гэта не падабалася. Таму часам мы падымаліся з падлогі і супрацьстаянне працягвалася ў паветры — і ўжо не папяровыя людзі, а суворыя багі станавіліся адзін супраць аднаго, сьціскаючы кулакі.

І менавіта мне належала іншая ідэя: пачаць рабіць для гульні ня толькі папяровых салдатаў, манахаў і рабочы люд, але і жанчын. Што й казаць: над жаночымі фігуркамі мы сядзелі значна даўжэй, бо паспрабуй ты выражы ўсе гэтыя таямнічыя выгіны і кашэчыя абрысы, усе гэтыя карункі загадкавых целаў, прыдуманых некім для нашага пакараньня, целаў, целаў, ад адной думкі пра якія пацелі далоні, балелі смочкі і ныла паміж ног. Варта руцэ дрыгнуць — і замест жанчыны маеш апухлую, бясформенную старую ведзьму. А старыя ня лічацца. У нашых гульніх наогул не было ні старых, ні дзяцей. Толькі здаровыя белыя папяровыя мужыкі, якія думалі пра забойства сабе падобных.

Якая ж гэта хвароба — быць хлопчыкам. Маё цела нагадвала мне тады веснавое дрэва. Я бачыў нешта роднае майму беднаму хлапечаму целу ў першых пупышках на гальлі, у тым, як ім увесну баліць распускаяцца, у іхным пушку і іхным ранішнім сакавіцкім стогне, які, здаецца, чуў толькі я сам. Якая ж гэта была пакута. Пакута трынаццацігодзьдзя. Бо фантазія ў нас тады працавала так, што не патрэбнае было ніякае порна, ніякія стымулятары. Аднойчы я ня вытрымаў і пачаў рабіць фігуркі аголеных кабетаў, усе заржалі і з палёгкай пачалі пераймаць мяне, а потым мы ляжалі жыватамі на сваіх імперыях і параўноўвалі, у каго што выйшла, мы валяліся на падлозе чырвоныя, як быццам з нас здзерлі скуру, і чамусьці не хацелася глядзець адзін аднаму ў вочы, і рабілася страшна, што зараз вернуцца бацькі і засьпеюць нас за гэтай гульніёй. Мы настолькі гэтага баяліся, што знішчалі

жаночыя фігуркі пасья кожнай гульні, і наступны раз іх трэба было майстраваць наноў. І мы майстравалі, апантана і няўкладна — і больш не разумелі, хто мы: багі, рабы ці вар’яты, і гучна сьмяяліся, і ляліся, і лезлі на сьцены ад чагосьці невымоўнага, страшнага і непазьбежнага.

Аднойчы, пасьпеўшы зьнішчыць усе аголеныя фігуркі якраз перад прыходам бацькоў, я, седзячы з мамай і татам перад тэлевізарам, з жахам заўважыў, што адна фігурка засталася ляжаць пад канапай. Як я мог недагледзець яе, не заўважыць! Што будзе, калі мама знойдзе яе (яна прыбіралася часта, ледзь ня кожны дзень)... Я ўжо ня мог глядзець фільм, я думаў толькі пра гэтую забытую фігурку. А бацькі сядзелі побач са мной як прыкаваныя. Зь цяжкасьцю дачакаўшыся, калі фільм нарэшце скончыцца, я доўга не сыходзіў з пакоя, але ніяк ня мог застацца адзін. Потым мяне паслалі на кухню па варэньне, затым бацькі выходзілі, але па адным, кожны раз па адным, я ніяк ня мог выбраць момант, каб схапіць тую злашчасную фігурку і схваць у штаны. Я згараў ад сораму. Нарэшце застаўшыся ў пакоі без бацькоў, я палез пад канапу, але фігуркі там не было! Ніякай фігуркі, толькі чысьціня — і гэтая абсалютная чысьціня палохала мяне больш, чым любы скандал. Яна была там. Я яе бачыў. Куды яна падзелася? Адказ на гэтае пытаньне доўга не даваў мне спакою.

Пазьней, калі я ўжо быў цалкам сабе дарослым чалавекам і часам заставаўся дома адзін, я некалькі разоў не вытрымліваў і клаўся на падлогу, быццам шукаў тую згубленую жанчыну. Яе нідзе не было. Я браў нажніцы і паперу, і вакол мяне зноў вырасталі імперыі дзяцінства, мае салдаты, сяляне, жрацы няісных рэлігій, а я ляжаў з заплюшчанымі вачыма і маркотна прыслухоўваўся да сваіх адчуваньняў. Часам мне падавалася, што сэрца коле нешта знаёмае, я чакаў знаёмага, забытага нышця ўнізе жывата, ляжаў, баючыся спужаць мінулае, якое, я думаў, вось-вось прашмыгне міма па пустой кватэры — але ўрэшце прыходзіла толькі расчараваньне. Туды не вяртаюцца. Прынамсі, на самоце. Патрэбныя ворагі або саўдзельнікі, але ніхто ня здольны выклікаць іх з царства ценяў.

Пры чым тут лінгваканструяваньне, запытаецца вы? Пры чым тут бальбута? Хіба яна нарадзілася ўжо тады? Вядома, не. Да бальбуты было яшчэ як да месяца.

Як заточанаму зубу алоўка да папяровага месяца.

Рэч у тым, што тады, падлеткам, гуляючы ў нашыя дзіўныя гульні і перасоўваючы па падлозе папяровыя фігуркі, я меў да прыяцеляў адно важнае патрабаваньне. Калі ўжо мы маем свае дзяржавы і народы, мы мусім прыдумаць ім мовы, нецярпліва тлумачыў я ім. Гэта падавалася мне такім відавочным: да сьлёз! — але, на жаль, толькі мне аднаму. Прыяцелі нехаця пагаджаліся, ды што толку: ім хапала двух-трох бязглюздых фразяў — чыста для дэжору, бессэнсоўных фразяў, якія яны самі ня ў стане былі запомніць. І калі я пачынаў іх распытваць, як будзе на іхных мовах сёе ці тое слова або выраз, вельмі хутка яны не вытрымлівалі. Я добра памятаю іхныя сіплыя распсыхаванья галасы: я толькі гульнію ім псую сваімі капрызамі. Цяпер я, канечне, усё разумею. Іх захапляла іншае: тышч, тышч, тыдышч, улада, стрэлы, войскі і голыя жаночыя фігуркі. Прыдумаўшы свайму народу пару словаў з галавы, яны лічылі, што гэтага цалкам дастаткова, і раздражняліся, калі я лавіў іх на жудасных неадпаведнасьцях моўнага ладу.

У мяне ж усё было сур'ёзна. У тоўстых сшытках я складалаў слоўнікі і граматыкі падуладных мне папяровых людзей. І строга сачыў за тым, каб усё ў маёй краіне было паводле правілаў. Калі нейкі з маіх генэралаў выдаваў пісьмовы загад, мне даводзілася ня раз зазірнуць у свае сшыткі. Мае генэралы ня мелі права на памылку. Прынамсі, на моўную. Сяброў гэта раздражняла. Іхныя сьпехам нарэзанья народзікі шпарылі па-расейску, хоць і мелі, на паперы, свае нацыянальныя мовы. Нешта нагадвае, праўда? У маіх войсках і таемных службах нават былі адмыслова выразанья і размаляваньня спэцыялісты ў цёмных акулерах, каб вывучаць мову ворагаў, — але ім проста не было чым заняцца і яны праціралі на дыванах свае папяровыя штаны.

Такім чынам, сябры не зьбіраліся марнаваць час і паперу на такія дробязі, як нейкае там лінгваканструяваньне, і, на-

пэўна, лічылі мяне тым яшчэ занудам. Але ў гульні мае яны гулялі з падлеткавым імпэтам — бо ніхто іншы ня мог прапанаваць ім нічога падобнага. Адзін зь сябрукоў уладзіўся ахоўнікам у вялікім гіпэрмаркеце. Калі я яго сустрэаю, дык раблю выгляд, што мы не знаёмыя. Іншы сьпіўся і памёр у Маскве. Ён любіў перакручваць словы: гэта ягоны выраз, які ён паўтараў з тупой асалодай і нейкім кішэчным сьмехам — «нармалды». З націскам на «ы». Нармалды, Алежка, всё нармалды. Усе сьмяяліся. Апрача мяне. Пад іхны дурны сьмех я разважаў, адкуль ды навошта тое ненармальнае «нармалды» і як яно магло прычапіцца да нашай расейскай мовы, відавочна нешта дзікае, цюркскае, дурны дзядоўнік з далёкага стэпу, прынесены сьляпым ветрам з аднаго канца імперыі ў другі.

Трэці прыяцель зьехаў у Ангельшчыну і нека прыз шмат гадоў знайшоў мяне ў фэйсбуку. Ён даволі доўга даставаў мяне, пішучы мне ў прыват бадзёрыя пытаньні наконт таго, чаго я дабіўся ў жыцьці — і ўсё па-ангельску. Чаму раптам па-ангельску? Каб не прынялі за нашага? Але хто яго пабачыць тут, у прыватным чаце? Неўзабаве мне зрабілася ясна. Яму не хапала маёй зайздрасьці. Ён хацеў прызнаньня свайго саксэсу. Яму карцела паказаць, што ён «кое-чэго добілся в жизни». Чамусьці яны ўсе, зьехаўшы, курчаць зь сябе такіх ужо эўрапейцаў, што на ваніты цягне. Я ўважліва разгледзеў фота прыяцеля, які ўсьміхаўся з-пад нейкіх пальмаў. Ды ў яго на лбе было рускім языком напісана: дзіця гаўнамікрараёна, савок па нараджэньні, чыстакроўны славянін, то-бок сын яўрэйкі і татарына. Аблічча не зьмянілася. Зьмянілася мяно. На канцы ягонага прозьвішча зьявілася прыгожае «off». Быў Сырнікаў, а стаў Sirnikoff. Цікава, ці памятае ён нашае поўзаньне па падлозе, нашыя пакты, перамогі, перамір'і, нашыя падарожжы з папяровым порна на потных падушачках пальцаў — ад плінтуса да плінтуса? Мне хацелася ў яго распытаць пра ўсё гэта, нашае, далёкае, але я адказаў толькі: Fuck off, Sir Nikoff. Навошта мне эмігранты — я сам эмігрант. Бо ўсё жыцьцё ўцякаў ад усіх іхных моваў — да сваёй, адзінай.

Так, ужо трынаццацігадовым фрыкам у трэніках я прыдумляў мовы. У тым узросьце маёй улюбёнай кніжкай быў

«Словарь юного филолога». А асабліва той яго артыкул, які называўся «Искусственные языки». Я і цяпер памятаю ягонае разьмяшчэньне ў кнізе: ён займаў правы бок, зьлева была карцінка, а працяг быў на наступнай старонцы — я перачытваў яго зноў і зноў і добра памятаю заўсёднае пачуцьцё гаркоты, калі перагортваеш тую старонку: артыкул быў крыўдна кароткі і хутка сканчаўся. Я прагнуў больш інфармацыі, але яе нідзе не было — ні ў школьнай бібліятэцы, ні ў раённай, ні ў гарадзкой, усё тое самае, мізэр, мне заставаўся толькі мой белы, бедны, усёведны слоўнік: какашачныя пляміны ад какавы і варэньня на запаветнай старонцы, і крошкі ад печыва, навечна сплюснутыя тугім карашком, і антрапаморфныя часьціны мовы на малюнках. Неўзабаве ён ужо сам разгортваўся там, дзе трэба. Каб зноў выдаць той самы мізэр, даўно завучаны на памяць. І ўсё ж менавіта з гэтай белай кніжкі я ўпершыню даведаўся пра эспэранта і Замэнгофа, пра валяпюк і пастара Шляера, пра іда ды інтэрлінгву. Мяне зачароўвалі гэтыя словы, Іда Эспэранта гучала для мяне як жаночае імя, а Валяпюк — як імя юрлівага ляснога бога, які гоніцца за нявіннай німфай (а насамрэч за той яшчэ німфаманкай). Я быццам бы чуў незнаёмыя незразумелыя словы, якія зьліталі зь іхных вуснаў; было нешта распуснае і трывожнае ў вобразе, які паўставаў перада мной, варта мне было ўзяць мой слоўнік у рукі. Слоўнік ніводнага разу ня схібіў — зь ім я забываўся пра мярзоту роднага мікрараёну і шаленства маёй страшнай сярэдняй школы, і пра нудныя абавязкі, і пра чырвоныя павязкі дзяжурных, зь якімі мы, вучні, былі падобныя да маладых нацыстаў. Зь цьвёрдай вокладкай, увесь такі пазытыўны і правільны, поўны каляровых ілюстрацый, нечым падобны да дзіцячай бібліі — гэты спакушальны слоўнік для старэйшых школьнікаў усім сваім выглядам абяцаў хлопчыку ці дзяўчынцы, якія абяруць філялёгію, месца ў шэрагах інтэлігенцыі: заўжды чыстыя рукі, кабінэтную славу і белы білет што да чорнай працы. Я рана перастаў яму верыць. І ўсё роўна мовы мяне заварожвала, а больш за ўсё заварожвала тое, што гэта і праўда рэальна: стварыць сваю.

Пазьней я зразумеў, чаму ў мяне нічога не выходзіла — я рабіў дзіцячую памылку, ня вартую сур'ёзнага лінгваканструктара: я хацеў, каб мовы, якія я прыдумляў, былі як жывыя. Падобныя да ўжо існых. Гаворкі, якія ствараюць ілюзію жыцця. Мовы, якімі быццам бы карысталіся мільёны людзей, сотні пакаленьняў, мовы сівыя і дрымучыя, з прыхаванай недзе ў нутры перадгісторыяй. Канструюючы, я нібыта рабіў гукавы фон для сэрыялу, аздабляў штучнай мовай дадзены мне паводле кантракту штучны сусьвет. Я ня быў вольны. Я хацеў, каб усё было як у людзей — маючы пад рукой толькі няўмела выразаняны мной папяровыя фігуркі. Мне і ў галаву не прыходзіла, што я і мае прыяцелі таксама былі героямі, вартымі мовы, што мы і былі гатовай перадгісторыяй, цалкам прыдатнай для нараджэньня чагосьці новага.

Стварыць мову — цяжкая праца. У цяя часы і крыху пазьней, калі ў маім жыцці яшчэ не надыйшоў доўгі пэрыяд Паразы, я некалькі разоў спрабаваў стварыць нешта вартае і ўвесь час сутыкаўся з адной праблемай, якой так і ня здолеў даць рады. Чым больш мая мова нагадвала жывую, тым больш умоўнасьцяў, адпаведнасьцяў і правілаў яна патрабавала. Я нецярпліва і нехайна распрацоўваў лексыку і граматыку, спадзеючыся намацаць нарэшце ратавальнае дно — але мова ненасытная, яна патрабуе яшчэ і яшчэ, і ты пагружаешся і цягнешся ў спадзеве адчуць чуд — а да дна яшчэ жахліва далёка. І ты проста тонеш. Захлынаешся ў бясконцасьці мовы, у яе абяцаннях. Цяпер я ведаю, што, каб прыдумаць мову, трэба спачатку самому вызначыць яе дно. І адштурхнуцца ад яго, і забыць, дзе яно, на якой глыбіні. Даць мове самой перамяшчаць сваё дно то бліжэй, то далей ад таго, хто ў яе пагрузіўся.

Сапраўдны лінгваканструктар ня робіць мовы «як жывыя». Ён стварае жывыя мовы.

Бальбута атрымалася такой жывой, што нехта ад яе нават памёр.

Кожная сканструяваная мова мусіць адпавядаць пяці важным патрабаванням.

Па-першае, яна мусіць быць лёгкай для вывучэння. Ня мець выключэнняў і іншых нелягічных складанасцяў, якія нічога не дадаюць да яе прыгажосці, а толькі загрузваць новую, створаную намі прастору. Прастора нова-народжанай мовы — пакой зь белымі сьценамі, падлогай са сьветлага дрэва, шмат сонца і вокны да столі. Паветра і сьвятло. Нічога лішняга.

Па-другое, яна мусіць быць мілагучнай. Менавіта немілагучнасьць загубіла некалі валяпюк. Музыка трымае мову ў сьвеце, злучае яе клеткі, не дае вярнуцца ў хаос. І тут патрэбныя кампрамісы. Дзевяць зь дзесяці эўрапейцаў маюць у якасці ідэалу мілагучнасьці і музычнасьці раманскую спадчыну. Як бы ты ні ставіўся да гэтых пашлякоў, у нечым яны маюць рацыю. Поўнагалосьсе і націскі, чысьціня галосных, рыкі зычных — усё гэта можа адпрэчыць толькі дурань. Хоць для мяне ідэалам у гэтым сэнсе заўжды была літоўская... Пявучая і старажытная мова суседзяў — яе гукі нават фізычна прыемна вымаўляць. Пэўне, на бальбуце гэтая мая любоў неяк адбілася.

Па-трэцяе, мова мусіць быць пазычнай. З аднаго боку, мець паззію ў самой сабе, з другога — мець здольнасьць самой ствараць паззію, мець патэнцыял вобразнасьці, сілу казаць пра невымоўнае. Мова ня мова, калі яна ня мае таямніцаў. Якой бы яна ні была багатай і складанай, мова мёртвая, калі яна адкрытая толькі для абмежаванай колькасьці інтэрпрэтацый. Калі на яе немагчыма перакладаць і зь яе цяжка перакладацца.

Па-чацьвёртае, яна мусіць мець пэўную філізофію. Зьмяняць асобу таго, хто ёй валодае, ставіць пытаньні, зьвязваць са сьветам, уплываць на мысьленьне.

Па-пятае, яна мусіць даваць свабоду. Кожны, хто захоча ёй авалодаць, мусіць мець права рабіць зь ёй што захоча, зьмяняць і прыстасоўваць да сваіх патрэбаў. Мова немагчымая

бяз гнуткасьці, яна — зьмяя, якая адолее сваім грымучым целаю любую сьцяну, любую адтуліну, любы рэльеф, зьмяя, для якой няма перашкодаў ні пад зямлёй, ні на зямлі, ні ў небе.

Такім чынам, кожная наваствораная мова мусіць спалучаць у сабе мілагучнасьць і вольнасьць эспэранта, розум і прытомнасьць такіпоны, лёгкае вар'яцтва славянскіх гаворак і шматзначнасьць усходняга герогліфа.

Бальбута адпавядала ўсім пяці патрабаваньням.

Яна і праўда атрымалася даступнай і лёгкай. Яе правілы можна засвоіць за некалькі хвілін, а лексыку за дзень.

Фанэтыка адвольная. L вымаўляецца мякка. J — гэта ёт і чытаецца як «й» і не інакш. Націск заўжды на перадапошні склад — але ў словах з -utima, -utika, -utikama толькі на «и».

Скажы: *balbutika*. Гэта значыць: *словы*. Або: *мовы*. Або...

Лацінская графіка, знаёмая кожнаму. Пісьмо без дыякрытыкі — гэта лішняе. Ніякіх дыграфіаў, дыфтонгаў, артыкляў, сопляў, дубляў, дробных дуэляў... Кожны назоўнік у намінатыве мае канчатак -uta, пры зьмяненьні — -utima.

Скажы: *balbuta balbutima*. *Найлепшая мова*. *Мова мовы*. Ці *Песьня песьняў?*..

Для назоўнікаў, што азначаюць занятак або прафэсію, я прыдумаў адмысловы прафэсійны суфікс: -aln для мужчын і -alinga для жанчын.

Скажы: *balbaln*. *Balbalinga*. *Tajnobalbaln*. *Tajnobalbalinga*. Паэт-ка... А мо проста апантаны амбіцыямі няздарны лінгвіст-аматар?

Ну, а множны лік: -utika. Я ўжо казаў. Прасьцей не бывае. Словы ў множным ліку, калі зьмяняюцца, набываюць канчатак -utikama.

Balbutika. *Словы*. *Balbutikama*. *Словаў*. *Grimuta tau balbutikama*. *Музыка маіх словаў*. Ну і *фанабэрыя*... *Музыка, блін, маіх словаў*...

Кожны прыметнік сканчаецца на -oje, прыслоўе на -oju, дзяслоў на -uzu. Прыметнікі і прыслоўі не зьмяняюцца. Зьмены нічога не дадаюць для іх разуменьня, дык нашто майстраваць для бальбуты лішнія віньетки, загрузваць цвяточкамі мой зьбіты цвікамі лёгкі твор. Бальбута —

канструктыўізм з элементамі ар-дэко, а ня нейкі імперскі кічавы псэўдаклясыцызм. Так вырашыў я, першы Бальбутанін.

Ведама ж, зь дзеясловамі выйшла крышку складаней. Мінулы час дзеяслова ўтвараецца дадаваньнем перад ім часьціцы *bi*, будучы час — *bu*.

Скажы: *bi balbuzi*. Гаварыцьму. *Bi* *balbuzi*. Гаварыў. Гаварыў ды буду гаварыць: *bi* *balbuzi* *da* *bu* *balbuzi*.

Умоўны лад дзеяслова, мой любімы лад, танцуецца так: бярэм дзеяслоў і дадаем да яго сьпераду *bi*. Прызнаюся, гэта я прыдумаў чыста для прыгажосьці. А яшчэ для таго, каб надаць туманнасьці і хітрыкам бальбуты крышку шчырасьці. Той, хто валодае бальбутай, заўжды гуляе сам з сабой.

Як сканструяваная мова бальбута спалучае ў сабе рысы як апрыйёрных, так і апастэрыёрных канлангаў. То-бок яна і бярэ з чужых крыніцаў, і дае жыцьцё новым. Яе лексычная база складаецца з дзвюх сотняў словаў, якія даюць нам усе неабходныя карані і козыры. Утварэньне іншых і перадача ўсіх магчымых значэньняў — у руках таго, хто кажа. Тут і ўключаецца паэтычная сіла бальбуты — бо толькі маючы ўяўленьне пра паэзію, адкрываючы ў сабе таямнічыя рэзэрвы фантазіі, актывізуючы ўсе свае даўно атрафаваныя органы, адказныя за цуд, можна выказаць на бальбуце тое складанае, што ў табе ёсьць. Асьвяціць сябе ўнутраным агнём гэтай мовы — і яе, узнікнулю з пустэчы, полымем знойдзенай у сабе сілы. Патэнцыйна кожнае выказваньне на бальбуце — гэта гатовы верш, калі табе хочацца ад жыцьця чагосьці большага, чым жратва, прыбіральня, асалода і сон.

Вось ён, слоўнік, той зачараваны замак, дзе ляжаць скарбы бальбуты, *balbutika* *balbutima*, скарбы, якімі можа карыстацца кожны, і ад гэтага іх зробіцца яшчэ больш.

* * *

Як бачым, філязофія бальбуты заснаваная на разнастайнасьці, свабодзе і паэзіі. У ёй няма слова «мусіць». У ёй няма слова «мы» — толькі бясконцая колькасць вольных і ўні-

кальных «я». У ёй няма слова «бог» — калі некаму заманецца займець бога, ён назаве яго сваімі словамі, тымі, якія спатрэбяцца менавіта яму і нікому іншаму. У ёй няма ні маралізатарства, ні маралі, няма словаў, якія б ацэньвалі, добра нешта ці кепска, правільна ці не. Усё мае права на існаваньне. Сьвет складаны — і гэта ня добра і ня дрэнна, так ёсьць. А калі хочацца выказаць, што адчуваеш, выказаць ацэнку, можна скарыстаць іншыя словы — якія пагасяць эмоцыі, супакояць, і застанецца толькі праўда. Бальбута экалягічная і талерантная: у ёй няма розьніцы паміж чалавекам і жывёлай, паміж пустазельлем і расьлінамі з Чырвонай кнігі, няма перавагі адных над іншымі, няма моўнага прыгнёту, няма ўлады дакладнага і канчатковага называньня. Бальбутай цяжка некага прынізіць, а вось апаяць — калі ласка. Слова «прыгожы» ў ёй азначае толькі асабістае стаўленьне да аб'екта. Бальбута — мова густу. Мова свабоды, паэзіі і шчасьця.

Бальбута адкрытая: калі лянота, лацінскія тэрміны можна бальбутызаваць і не адчуваць сябе прысаромленым. Што да ўласных імёнаў і назваў, дык іх згодна з правіламі можна пісаць як хочаш. Нават калі тваё прозьвішча «Шчымір-жыцкоўскі». Як каму называцца — ягонае права. Якое трэба паважаць.

Што ж, свабода — нож са мноствам лёзаў: на бальбуце можна гаварыць і лёзунгамі:

«Belarus istuzu!»

«Kau ne fuzu, ne kusuzu».

«Fuzalno ujma tutikama, bu kopja!»

«Deutschland ujming ujma!»

«Rosija statuzu tork!»

«Fu Amerika ujma noju!»

Або нават так:

«Duzu tributika stutima — o tajnuta!»

«Ugustrilutika — o ne hitruta!»

Самое слова «balbuta» азначае «мова», а яшчэ «слова», «імя», «назва», «выказваньне», «пасланьне», «ліст», «маўленьне», «паведамленьне» і гэтак далей. Ад «balbuta» мы можам утварыць іншыя часьціны мовы са мноствам значэньняў:

«balbuzu» — гэта і «гаварыць», і «назваць», і «клікаць», і «чытаць спавешчаньне», «balboje» — «моўны», «іменны», «гаваркі», «балбатлівы», «слоўны», «выказаны»... «Balboju» — «вусна», «словамі», «моўна»... Valbuta duzu tau algutima balbuzu. Былі б толькі іншыя словы, якія сваёй лёгікай і сілай створаць сытуацыю свабоды. У бальбуце ўсё вырашае кантэкст. Бальбута стымулюе чалавека гаварыць і не баяцца, падштурхоўвае экспэрымэнтаваць і аддаваць даніну разнастайнасьці і бясконцасьці сьвету. Браць шмат словаў, усе, што пад рукой, і не баяцца вокрыку.

Што да ліку, дык я вырашыў, што для лічбаў і колькасьцяў варта прыдумаць асобную схему. Сучасны чалавек і так увесь час мае перад вачыма напісанья лічбы — дык чаму б замест таго, каб ужываць складанья архаічныя формы, проста не агучыць тое, што бачыць зрок і візуальна фіксуе мозак.

0 – zironk

1 – onk

2 – donk

3 – tronk

4 – kronk

5 – skonk

6 – sonk

7 – sidonk

8 – etonk

9 – nonk

10 – dzonk

Вядома, для сотняў і далей спатрэбілася яшчэ некалькі словаў.

100 – stonk

1000 – tisonk

1 000 000 – milionk

І калі мы кажам «сто пяцьдзясят тры» — на бальбуце гэта будзе stonk skonkitronk. А калі, напрыклад, «тысяча дзевьдзе семдзесят дзевяць»: tisonk donkisidonk nonk.

Нас было чацьвёра. Vim kronk au. Даслоўна: было чатыры «я».

Але спачатку быў я адзін, бог. U ksutima au onkuru bim, B.O.G., suta da kavuta, amgluta da negrimuta. У пачатку

я толькі адзін-ды-усё быў, адзін-ды-усё, чалавек і кава, час і цішыня.

Da donk bim m-e-e-suta kroskoje. Meesutko. А другім быў ён — Козьлік.

Ко-о-зьлік...

4

Нацешыўшыся ўпотаі з навастворанай мовы, вылепіўшы зь яе гнуткага месіва, як дзіця з падоранага плястыліну, паўтузіна наіўных фігурак, я крыху супакоіўся і цвёрда вырашыў нікому пакуль што пра бальбуту не казаць. Удасканалваць яе пакрысе, каштаваць раз-пораз яе нечуваны смак і ні ў якім разе ні з кім не дзяліцца. Трэба было зрабіць паўзу — хай адляжыцца, перастане быць сном, набярэцца сілы прыняць усе прызначаныя ёй выклікі. А лепш, думаў я маркотна і зь нейкай садысцкай асалодай, — няхай назаўжды застанецца маёй і толькі маёй мёртвай красою.

Але створаная мной мова не выглядала мёртваю. Не, халера на яе, яна не ляжала нерухома на пасьцеленым мной ложы, у вясельным убраньні, халодная і дасканалая. Не! Яна спакушала, яна вібравала, не давала засяродзіцца на нечым іншым, клікала зь цемры, вабіла сваімі салодкімі галоснымі. Яна танчыла перада мной, яна зьвінела — нездарма я навешаў на яе столькі звонкіх зыкаў, яна густа і жарсна трубіла ў свой рог — і мне рабілася ўсё больш нікавата. Яе здольнасьць да жыцця была ідэальнай. Яна магла ўсё — і належала мне аднаму.

Як ашалелы ўсходні сатрап, кожную ноч я прыходзіў у яе пакой, ключ ад якога існаваў толькі ў адным асобніку, любавалася ёй, насычаўся, перасыпаў з далоні ў далонь яе золата, шоўк і срэбра, нюхаў яе матэрыю, гладзіў яе скуру — і адчуваў страх: або яе скрадуць, або я раздам яе натоўпу. Раздам усім убогім, тупым і безаблічным, раздам у адным жудасным, п'яным парываньні — і больш ніколі не змагу вярнуць. «Апошні раз я быў у цябе», — кляўся я штораду пасья сваіх

візытаў, і ўсё роўна: варта было Верачцы сысыці на працу, я кідаўся адчыняць клетку.

Неяк узімку я ня вытрымаў і пачаў перакладаць на бальбуту вершы і розныя кароткія тэксты. Бальбута быццам толькі гэтага і чакала — у ёй нарэшце завірвала кроў, яна прымала любую форму, якую я ёй прапаноўваў, ёй не былі патрэбныя загады і напаміны, яна з усмешкай выгіналася, мякчэла або наадварот цьвярдзела, варта мне было толькі ўявіць, чаго я ад яе хачу. Яна валодала прасторай слова і перастварала любы вобраз, які мне заманулася прынесці ў яе залатую клетку. Мая бальбута — яна была такой паслухмянай, такой паслужлівай... Штодня я назіраў чарадзеяства: на маіх вачах вокамгненна вырасталі новыя расьліны, істоты, краявіды — нікім ня зьведаныя, нікому ня бачныя, іх мог спазнаць толькі я. Аднаго майго жаданьня хапала, каб уся гэтая раскоша і таямніца згарнулася і зноў саступіла месца рэальнасьці. Я быў яе каралём. Дыктатарам. Адзіным яе каханкам, першым і апошнім. Яе сэрцам. Яе забойцам.

Неяк у сакавіку, трасучыся ў тралейбусе, я думаў пра бальбуту, думаў, як я прыйду да яе сёньня ўначы, — і тут на прыпынку ўвайшоў нейкі чалавек, які падаўся мне такім звычайным, што я нават адварнуўся, так мне зрабілася нядобра.

Гэта быў мужчына: ня лысы, але досыць рэдкавалосы, апрануты не багата, але ў новае, з рынку, такое, каб не вылучацца, з вачыма не дурнымі, але і не сказаць каб разумнымі, цела ягонае было цалкам прапарцыйнае, але прапорцыі зжэрлі ягоную індывідуальнасьць, у яго не было ні шнараў, ні радзімак, ні барады, твар быў жаўтавата-шэры, але не занадта шэры і не занадта жоўты, а акурат такі, каб зьлівацца з колерамі гораду; ягоную зьнешнасьць цяжка было запомніць, ён быў не высокі, але і ня нізкі, хутчэй: сярэдняга росту... сярэдняга веку, сярэдняе клясы, сярэдняе адукацыі, сярэдніх памераў, сярэдніх патрэбаў — і нарадзіўся ён, відаць, таксама ў сераду.

Такі сабе сярэдні мінімальны беларус, базавая чалавечая велічыня.

Ён быў звычайны нават у параўнаньні з тымі, хто сядзеў вакол мяне і напаўняў сабой тралейбусныя вантробы,

ён быў такі звычайны, што я ажно фізычна адчуваў ягоную банальнасьць, ягоную ўсярэдненасьць, ягоную нармальнасьць, ён быў такі, быццам сама паўсядзённасьць прызначыла яго сваім прадстаўніком, сваім паслом у гэтым гарадзкім тумане, нібы яна сьцьвярджала празь яго сваю змрочную ўладу ў натоўпе. Сярэдні мужычок ухапіўся за поручань і пазяхнуў, агаліўшы ня надта добрыя, але ўсё яшчэ цэлыя зубы. Сьцьвердзіўшыся на новым месцы, заняўшы месца пад сонцам, ён пачаў пужліва-гідліва азірацца — так яны ўсе робяць, калі ня бачаць непасрэднай пагрозы.

Паміж намі адразу ўзьнікла нейкае супрацьстаяньне — хоць я бачыў яго ўпершыню, і ён мяне таксама. Нешта такое зьявілася ў паветры, быццам на нас зь ім нехта глядзеў. Ён таксама адчуў штосьці ня тое, пачаў кідаць на мяне позірк за позіркам, ён не разумеў, у чым тут рэч, але каркам сваім лавіў нейкія хвалі маёй агіды і маёй залежнасьці ад яго — позіркі рабіліся ўсё больш нядобразычлівыя, і ўсё больш страху і нянавісьці зьяўлялася ў ягоных неглыбокіх вачах.

Я ня мог адвесьці ад яго позірк. І тады раптам уявіў сабе, што ён, гэты звычайны чалавек, вось гэты вось містар Норма, Нармалды, зараз скажа мне штосьці на бальбуце.

Мяне быццам па галаве выцялі.

Быццам тралейбус паляцеў у прорву.

Быццам мною стрэлілі з гарматы ў неба.

Ён, гэты звычайны мужычок, мог бы гаварыць на бальбуце. Мог бы ёй валодаць. Мог бы гаварыць на бальбуце свае сярэднія словы, думаць сярэднія думкі, фармуляваць на бальбуце свае сярэднія патрэбы. А чаму, уласна кажучы, не? Мужычок быў жывы, як плесьня, і бальбута была жывой. Зараз ён раскрые рот... І я пачую...

Гэтага не магло быць.

І ўсё ж магло. Ягонага мозгу цалкам хапала, каб засвоіць вызначаньня мной правілы. Памяці было дастаткова, каб вывучыць усе словы. Ягоны рот мог вымавіць гэтыя гукі ня горш за мой — і ягоная мова магла зрабіцца бальбутай, як і любой іншай.

Любой іншай — чаму б не маёй?

Гэта было неверагодна балюча.

І неверагодна прыемна.

Мяне апанаваў сорам. Вельмі падобны да таго, які я адчуваў некалі ў дзяцінстве. Салодкі сорам папяровага хлопчыка, які малое папяровых жанчын і таропка камечыць, баючыся, што яго засьпеюць за гэтым заняткам.

Ня ў стане адвесьці вачэй, я глядзеў на мужыка ў тралейбусе і ў думках даваў яму прамовіць на бальбуце то адну, то другую фразу, ён лыпаў вачыма, ён шалеў ад майго гіпнозу, ён падумаць ня мог, што здольны на такое — гаварыць на мове, якой няма. Мой патэнцыйны бальбутанін. Як жа ты мяне тады напужаў.

Праўда, якая адкрылася мне ў той момант, апякала маю сьвядомасьць. Усяго толькі адна памылка сьветабудовы, усяго толькі магчымасьць памылкі, толькі ўяўленьне пра памылку — і бальбутай можа загаварыць кожны. На мяне навалілася раптам страшная рэўнасьць, якая ня проста ўзрушвала, яна фізычна ўзбуджала — і я нічога ня мог зрабіць з гэтым узбуджэньнем. Я дзяліўся тым, што любіў, — і мне хацелася, каб яны бралі гэта ў мяне на вачах. Жэрлі, чвякалі, авалодвалі, рабілі сваім, клалі сабе ў рот. Я быццам сачыў за чужым любоўным актамі. І мне ўсё было мала. Я прагнуў працягу.

Адарваўшы мокрыя рукі ад поручня, на наступным прыпынку я ўсё ж выбег на вуліцу. Містар Нармалды зь ягонай звычайнасьцю і ягонай нянавісьцю мог нарэшце ўздыхнуць спакойна. Але ня вы, дарагія мае мінсквічы. Я ішоў скрозь натоўп і спрабаваў прымераць бальбуту на кожнага, хто сьпяшаўся насустрач: насупленых мужчын, жанчын зь невідучымі вачыма, на дзяцей і старых — і ні пра кога ня мог сказаць з пэўнасьцю, што ён ня мог бы гаварыць на бальбуце, калі б яго навучылі.

І тады я наважыўся.

Гэта было дурное рашэньне, але я ня мог нічога з сабой зрабіць. Звонку яшчэ прытомны, яшчэ прыстойны, я ўжо даў згоду на ўдзел у гэтай оргіі з самім сабой.

Змакрэлы і, напэўна, хваравіта-бледны, з заміраньнем сэрца я спыніўся каля Макдональдсу і дастаў тэлефон.

Удаючы, што тэлефаную некаму, я стаяў у цэнтры гораду, сярод размаітых чалавечых істотаў, якія абьякава агіналі мяне, сьпяшаючыся па сваіх справах, і гучна і нахабна размаўляў на бальбуце. На мове, якой не было, з суразмоўцам, якога не існавала. Упершыню ў жыцьці.

Слова. Фраза. Размова. Плынь дзіўна мэлядычных гукаў, яго ў заглушала гучнае мармытаньне гораду.

І зноў: нічога не зьмянілася.

Яны ішлі на мяне, паўзь мяне, спускаліся ў падземны пераход, гаварылі, маўчалі, кашлялі, пляскалі нагамі на сакавіцкай слоце, і ніхто не зьвяртаў на мяне ўвагі. Быццам бы я па-расейску балбатаў, далібог.

У цэнтры вялікага гораду, на вачах ва ўсіх, упершыню гучала няісная мова — і нікога гэта не хвалявала. Ад таго, што нікому няма да мяне справы, ад таго, што ніхто, ніводзін чалавек з тых, што праміналі маю постаць у брудным плашчы і няўкладна завязаным шаліку, не здагадваўся, што адбываецца, мне зрабілася млосна. Узбуджэньне дасягнула нейкай мяжы, за якой я ўжо ня мог сябе кантраляваць. Мне тэрмінова трэба было пабыць аднаму. Я забег у грамадскую прыбіральню, заплаціў і схваўся ў кабінцы. Я абмацаў сваё цела, яго гусіную скуру, усе яго цёплыя выступы, засунуў рукі сабе ў штаны, пад пахі, на сьпіну і пакрысе вярнуў сабе адчуваньне сваёй цэласьці.

Супакоіўшыся, я задумаўся.

Яны не маглі разумець, што я, усміхаючыся, крычаў там, наверху, у тэлефон. Але нейкае імгненьне яны ўсё ж чулі гэтыя дзіўныя гукі. Яны, вядома ж, падумалі, што я замежнік. Іхная памяць на сэкунду-другую адзначыла неахайнага, спацелага іншаземца, які стаіць каля Макдональдсу і размаўляе зь некім па-свойму, яна прыклала незнаёмыя гукі да свайго прымітыўнага набору стандартных узораў, іхныя мазгі ацанілі немагчымасьць вырашыць задачу — і няглы іншаземец быў выкінуты з памяці, бо быў ідэнтыфікаваны як занадта кароткі, нецікавы, непатрэбны ім, бескарысны эпі-

зод. Ці мала каля Макдональдсу іншаземцаў. Да іх тут даўно прызвычайліся.

І ўсё ж яны мяне чулі, мае суайчыньнікі. Чулі! А я гава-рыў. Вёرز лухту пра надвор'е, кошты і ежу. Быццам былі лю-дзі, якія маглі мне адказаць.

Так я ўпершыню вывеў бальбуту ў сьвет. Голай, жывой, на кароткім ланцужку. Здаецца, ёй спадабалася. Яна хацела яшчэ.

Я ня мог ёй адмовіць. Вечарамі я выходзіў у горад, лез у самую гушчыню, у віры локцяў, запlechнікаў, патыліц, прыладжваўся да насельнікаў падземных пераходаў, даставаў тэлефон і размаўляў на бальбуце. Яны азіраліся, у іхных ва-чах успыхвала і гасла цікавасьць. Можа, яны прымалі мя-не за італійца. А можа, за таго, хто выгульвае турыстаў па Менску — бальбуце пляваць на вымаўленьне. А можа, і ім было пляваць, каго я выгульваю — няісную мову ці няісных людзей.

Так мінуў мокры люты, пракрочыў міма сакавік, горад прасох, паўсюль, на леташняй шорсткай траве, на асфаль-це, на дрэвах і сьпінах зьявіліся пляміны, нібы ад пральнага парашку. Пачаўся красавік, вярнуўся холад. Вылазкі ўжо не прыносілі ранейшага ўзбуджэньня — і вось акурат у гэтым часе, калі гульня пачала мне надакучваць, я абсалютна не-чакана атрымаў на электронную пошту невялікі, але жвавы ліст.

«Што ж, спадару, — пісаў мне хтосьці невядомы, нават не павітаўшыся, — дзякую, неблагая задачка. Ня ведаю, каго вы надумалі дурьць, але ж праект досыць саманадзейны. Што да мяне, дык нават мая прыродная лягота не настолькі склеі-ла мне мозак, каб не разгадаць мілы тварык новага *конлягу*. Маю чамусь даўнюю сымпатыю да іхных нетутэйшых пысаў. Праўда, жыцьцё іхнае як у матылькоў. Блукаю часам па мо-гілках выдуманых моваў, і ведаеце, спадару, дарослую магіль-ку там рэдка калі пабачыш. Усё памірае на стадыі народзінаў. Больш чым пэўны, што і вы сваё дзецішча даўно пахавалі, так і ня даўшы яму ні голасу, ні колеру, ні лапкай махнуць. Ну так, пераклад... І што далей? Лінгваканструяваньне,

да жалю, гэта ж для вас усіх хіба гульня на вечар. Але, відаць, імя айцец пасьпеў прыдумаць, га? Дык жа дашліце мне назвіска дзеля навуковага інтарэсу, вам хоць нейкі ўспамін, а мне ў калекцыю імёнаў мёртвых новы экспанат. А лепш дадайце да назвы яшчэ некалькі перакладаў разам са слоўнічкам. Хочацца пабавіцца ў вольную хвілінку.

Ведаю, што не адкажаце, таму разьвітаюся так: *bu nestrikuzu!* Але ж маю права спадзявацца — а хто ня мае? З усімі паклонамі — Каятан Пакаянскі».

Я перачытаў гэты ліст некалькі разоў, адчуваючы штораду ўсё большую паніку. Няўжо я сапраўды бачу гэта: два словы на бальбуце, што настукала на клявіятуры зусім ня гэтая вось, знаёмая да агіды, мая правая рука — а нейкая іншая? Чужая. У сьвеце быў хтосьці яшчэ, хто валодаў маёй мовай — хай сабе і толькі двума словамі, але ён іх напісаў, і я ня ведаў, хто ён такі і навошта гэта зрабіў.

«Бу нестрікузу» — «не чакацьму»...

Да мяне не адразу дайшло, як ён мяне вылічыў, — але потым я прыгадаў: неяк сакавіцкай ноччу, адурэлы ад халоднай кавы, я пакінуў на адным набрынялым гнілымі амбіцыямі сайце свой пераклад забытага вугорскага паэта, гомасэксуала і няздарнага самагубцы Імрэ фон Штукара, мне падалося, ён добра гучаў на бальбуце. Я ня раз шкадаваў, што зрабіў гэта, але мяне суцяшала, што мой пераклад усё роўна застанецца нябачным. Бо той сайт існаваў як чорная дзірка, у якой тэксты зьнікалі хутчэй, чым іх мог нехта пабачыць. Гэта была дзіўная старонка... Супольнасьць хворых на манію велічы вар'ятаў, дзе ніхто не чытаў іншых, ніхто не чытаў жывых і ніхто ня меў нават кроплі таленту — ды там нават самога сябе чытаць лічылася кепскім густам. І ўсё ж гэтая няўмела зробленая, прымітыўная і набітая вірусамі ды расейскай рэклімай старонка, якой, я быў пэўны, ніхто не кіраваў, ажно трашчала ад самых розных тэкстаў на самых розных мовах. Гэта быў вялікі сьметнік літаратурных крыўдаў, самазваных геніяў і няспраўджаных надзей — і каб натрапіць на мой пераклад, трэба было добра паблукіць у ягоных сьлізкіх і цёмных лябірынтах. Я зарэгістраваўся на ім даўно, яшчэ калі

жыў адзін, і, мабыць, там дагэтуль вісеў мой мэйл. Кім трэба было сябе лічыць, каб дабрацца да верша нікому не вядомага вычварэнца Імрэ фон Штукара на бальбуце, якую трэба было мець апантанасьць, якой выпадковасьці дзякаваць?..

Спачатку я вырашыў нічога не адказваць. Знайшоў свой пераклад і выдаліў яго — але ніякай палёгкай не адчуў. Я ня ведаў, што рабіць. Спрабаваў уявіць сабе таго таемнага Каятана: вось жа, яму хапіла розуму і імпэту, каб, скарыстаўшыся маім сьціплым перакладам, зразумець некаторыя правілы бальбуты. Пэўне, гэта чалавек маіх гадоў — і, магчыма, нават маіх амбіцый. Не бяз таленту — дастаткова ацаніць стыль ягонага пісьма. Стварае сабе імідж гэткага эстэта. І трэба ж, файнае хобі: зьбіраць назвы ненароджаных канлангаў. Каятан... Ну, гэтаму мы ня верым, знайшоў дурня. Хутчэй нейкі Андрэй ці наогул Санёк. Санёк-Пянёк. Хіцэр Зьміцэр. А мо і Аляксандар Эдуардавіч. З прозьвішчам праз злучок. Яны такое любяць, гэтыя Эдуардавічы. Інтэлігенты хрэнавы. Верагодна, майго ўзросту, нежанаты, расчараваны цынік, любіць выпіць, курыць люльку. Не. Магчыма, ён інвалід, падумаў я і адразу паверыў у гэтую спакушальную вэрсію. У яго процьма вольнага часу — вось і мардуецца чалавек рознай лухтой. Можа сабе дазволіць.

Вядома, я сам зрабіў памылку і выдаў сябе, апублікаваўшы свой тэкст. Але, магчыма, калі прамаўчаць, імпэту ў таемнага Каятана неўзабаве паменшае, а там, глядзіш, і зусім прападзе жаданьне лезьці да мяне ў сябры. І ён забудзе пра дурацкі пераклад, і пра тое, што мае мой паштовы адрас, і пра тое, што ён некалі мне напісаў. Знойдзе іншыя цікавосткі.

Невядомы чалавек, які чакае, што я дам яму ключ ад клеткі. Той клеткі, дзе хаваю сваё жывое. Сваю любоў і сваю сьмерць.

Ад кожнага ягонага слова ішла небясьпека. І ён ведаў гэта. Ён сьмяяўся зь мяне, седзячы недзе ў варожым мне сьвеце, можа быць — нават за гэтай самай сьцяной.

Мінула некалькі дзён, і я зразумеў, што змаўчаць будзе цяжэй, чым мне падавалася. Спакуса мучыла мяне — я меў шанец пабачыць чалавека, які прамовіць словы бальбуты

проста ў мяне на вачах. Я пачую гэта, пабачу, як варушацца вусны, як язык выштурхоўвае ў паветра словы створанай мной мовы. Не, не стварэньне мовы робіць цябе богам — а магчымасьць бачыць, як мовай гавораць незнаёмыя табе істоты, як яна ажывае ў іхных ратах.

Ліст прыйшоў у панядзелак. У пятніцу я напісаў адказ. І ўжо ўвечары мы ліставаліся з тым, каму першаму наканавана было размаўляць са мною бальбутай, — і я ніяк ня мог зразумець, хто каго злавіў у сваю сетку, я яго або ўсё ж ён мяне. Хто з нас мусіў чакаць ад другога падпарадкаваньня?

Чамусьці мы дамовіліся сустрэцца — у панядзелак а шостаі вечара. Дагэтуль невытлумачальнае рашэньне: што замянала нам камунікаваць анлайн і абмяркоўваць усё на сьвеце? Навошта было гэтае знаёмства? Неяк я правёў адмысловае дасьледаваньне, спрабуючы зразумець, чыя гэта была ідэя: сустрэцца і пазнаёміцца. Разьвіртуаліцца... Знайшоў тыя нашыя першыя мэйлы. Высьветлілася, што ідэя была мая. А ён вінаваты ў тым, што не адмовіўся. Наадварот, пагадзіўся занадта хутка. Падазрона хутка. Нібы ад таго, як я выглядаю, залежала, ці працягваць яму кантакт са мной.

Палёгка. Ён жывіў у тым самым горадзе, што і я. Мы дамовіліся сустрэцца на плошчы Перамогі, за столікам каля «Шчодрэга» — быў там такі ўнівэрсам з кавярняй проста каля выхаду з мэтро, дэмакратычнае месца, таннае піва, кава, малочныя кактэйлі. Ён напісаў, што будзе трымаць у руцэ кнігу. «Якую?» — запытаўся я. Ён не адказаў. Хацеў мяне падражніць.

Я наўмысна прыйшоў раней. Не падыходзячы да столікаў, я заняў пазыцыю каля парапэта. Сеў на халодны мрамур, закурыў з дрымотным выглядам, удаючы, што ніякага «Шчодрэга» для мяне не існуе, а існуюць толькі дзявочыя ногі, што прабягаюць міма — травень толькі-толькі расшчодрыўся на цеплыню. А сам уважліва вывучаў, што робіцца пад парасонамі. Столікаў было тры. За адным сядзелі нейкія празьмерна валасатыя мужыкі, усе ў цёмных акулерах, сядзелі і жвава жэстыкулявалі, пра нешта спрачаючыся. Адзін у пэўны момант нават пагрозьліва прыўзняўся, але іншыя

прымірэнча схапілі яго за локці. За другім столікам бабуля раздражнёна назірала, як унучка есьць марозіва. Стол пакрываўся белымі плямамі, як фарбай, дзяўчынка аблізвала сабе запясыце, мезенец, указальны палец, раптам вафля зламалася, як быццам у дзяўчынкi пальцы хруснулі, — і бабуля здрыганулася ад нечаканасьці. Трэці столік быў пусты. Амаль у шэсьць мужчыны сышлі, не перастаючы спрачацца. Але марозіва ў дзяўчынкi ўсё не сканчалася. Трэці столік занялі дзьве дамачкі, якія замовілі сабе па шампанскім. Кніг у іх не было.

Я выкурыў тры цыгарэты, калі да першага століка падышоў нейкі хлопчык гадоў васьмнаццаці і пачаў азірацца. Я адварнуўся, хоць падазрэньні мае расьлі, але мне не хацелася пакуль што ім верыць. А калі зноў паглядзеў на столікі, дык з прыкрасьцю прастагнаў і саскочыў з парапэта. Няўкладным падлеткавым рухам хлопчык дастаў з заплечніка кнігу, вецер прабег яе адным павевам і паляцеў далей. Хлопчык быў лішні, сьмешны, як прышч, і адчуваў гэта. Занадта вялікія рукі, якія ён ня ведаў, куды падзець, згрэблі кнігу і скінулі на асфальт. Ён палез падымаць, вострыя калені ўперліся ў столік — я пасьпеў разглядзець, што ён у шортах, голая белая курыная скура рэзка кантраставала з атрутнай жаўцізнай шкарпэтак. Мне раптам стала шкада сябе, я ледзь ня плакаў ад расчараваньня. Уся гэтая задума з нашай сустрэчай падалася поўнай лухтой. Як я буду выглядаць ва ўласных вачах, калі падыду да гэтага смаркача? Пра што мне зь ім гаварыць? Як усё бяздарна, фальшыва і небясьпечна. «Здрастуй, как цібя завут, я тот дзядзя, які прыдумаў бальбуту, хочаш, я буду цябе вучыць, мой мальчык?»

Козьліку было дзевятнаццаць, але тады, калі я ўпершыню пабачыў яго ля «Шчодрэга», мне падалося, што яму няма шаснаццаці. Чортаў вундэркінд, ён думаў, што абвядзе мяне вакол пальца. А я таксама яшчэ той геній, знаўца людзей — паддаўся на прымітыўную дзіцячую фальшыўку. Навошта мне дзеці? У нас зь Верачкай не магло быць дзяцей. Уяўляю, што гэта былі б за дзеці, калі б яна загадала мне іх завесці. Ішчадзія. Беспашчадзія. Іх высокаблагародзія монстры.

Хуткім крокам, больш не азіраючыся, я ішоў у напрамку Дома-музея першага зьезду РСДРП. Расчараваньне душыла мяне. Я ўжо быў амаль гатовы да таго, што пачую сёння бальбуту ад незнаёмага чалавека. Упершыню і, магчыма, апошні раз. Але гэты пацан? Не, ператвараць бальбуту ў дзіцячыя цацкі не ўваходзіла ў мае пляны.

Я сыходзіў усё далей ад «Шчодрэга», ад фарсу, у які ледзь ня ўляпаўся, ад кпінаў, якімі нястомна ўзнагароджваў сам сябе. Ну і абэлтух. Над камуністычнай хаткай падымаўся дым. У музэйным садку пяклі шашлыкi. Запахла нашай менскай рэчкай — нібы яе толькі што дасталі з даўно ня мытай лядоўні. І тут нечая вялікая і нэрвовая рука легла мне на плячо.

«Извините! Вы же меня ждали?»

Я рэзка разьвярнуўся, і ён наляцеў на мяне — няскладны як верш.

«Никого я не ждал», — кінуў я невыразным голасам, хаваючы вочы. Вусны ня слухаліся, быццам я сто год іх не разьлепліваў, далоні пацелі, і салодкі пах шашлыку напаўняў рот густой сьлінай. Здаецца, я нават плюнуў яму на бараду.

Ён адступіў, пахілы, ускудлачаны і невысокі, ён нагадваў кактус. Я пагардліва паглядзеў на яго і паўтарыў ужо гучней:

«Что тебе надо? Денег нет, иди к метро, там постреляй».

Ён скрывіўся. Здавалася, ён зараз заплача.

«Знаю я вас, — не сунімаўся я, парываючыся ўцячы да ракі. — Турист из какого-нибудь Пи-и-тера... Адалжи-и-ите на метрошку... Весь город загадили».

«Я вам писал, — голас ягоны дрыжэў. — И... Вот книга».

Якія мы ранімыя.

Я рашуча пайшоў да набярэжнай. Робячы шырокія, няўпэўненыя крокі, ён ценем паскакаў побач.

«Я не турист, я вам писал», — ён пакрысе ўзяў сябе ў рукі. Голас ягоны гучаў так шчыра, што мне зрабілася гідка. Ён быў у маёй уладзе, гэты пацанчык.

«Он мне писал, чего же боле. Вихри снежные крутя. Што ж вы па-маскоўску гавэнду ведзяце, пане Каятане, — зьдэкліва казаў я, гідліва выставіўшы плячо і спрабуючы ад яго ўцячы. — Ідзі гуляй, смаркач».

«Мне і праўда цікава, — не адставаў ён. — Я спаць не магу. Усё думаю пра ваш экспэрымэнт. Пра гэты ваш коньян. Як вы яго назвалі?»

«Ідзі адсюль, эспэрантыст, — агрызнуўся я. — І ні на што не спадзявайся».

Так мы дабеглі да Сьвіслачы, ён, высока выстаўляючы юныя гладкія калені і ўчапіўшыся ў сваю смаляную хіпстарскую бараду, і я, сівагаловы, лысаваты, з выстаўленым у ягоны бок пагардлівым плячом. Тупыя клоўны — вось хто мы былі. Але горад не заўважаў нас, горад дзявочых ног, сьвежа-пафарбаваных лавачак і летняй гумы.

Я дайшоў да берага і спыніўся.

«Доўга ты будзеш за мной бегаць?»

«Не праганяйце мяне!» — раптам закрычаў ён, шырока расплюшчыўшы вочы. Вось цяпер горад азірнуўся. Падазрона і насьмешліва. Неба зрабілася шэрым, стала так ціха, што мы абодва спалохана скалануліся.

«Што ты крычыш, гістэрычка?» — я адштурхнуўся ад каменнай агароджы і пайшоў у бок дзіцячага парку. Ён пастаяў крыху, а потым дагнаў мяне. І тут на нас абрынуўся град. Мінакі пабеглі хто куды, каля музэйнай хаткі ратавалі шашлык, а я шпарка дайшоў да тунэлю пад мостам і стаў там, закурваючы цыгарэту. Ён прыбег, цяжка дыхаючы, і пачаў назіраць, як я пстрыкаю запальнічкай.

У тунэлі мы былі адны. Я стаяў, гледзячы на суцэльную сьцяну дажджу, глядзеў, як па асфальце скачуць градзіны, буйныя, як пігулкі. Што яны лечаць, які боль сунімаюць? Толькі цяпер мой Каятан зразумеў, што ўвесь гэты час трымаў у руцэ сваю недарэчную кніжку. Ну, вядома. Рабэрта Балян'ё. «Першы клясык дваццаць першага стагодзьдзя!» «Трэці Райх»... Што ж, палавіўшы лаечкі ў фэйсбучыках, можна і такое пачытаць. Добра, што хоць ня Франзэна.

«Хочаце паглядзець?» — ён з надзеяй працягнуў мне кнігу.

«Я яе ўжо чытаў», — працадзіў я, чакаючы, калі скончыцца град.

Ён узрушана і неяк па-добраму ўсьміхнуўся. У тунэлі пад мостам было цёмна. Ён пакорліва стаў да сьцяны, схаваўшыся

ў паўзмрок. Было чуваць, як над намі едуць машыны — пад час дажджу горад робіцца шматкроць гучнейшы. Я наўмыслена гаварыў зь ім шэптам, каб ён ня мог нічога разабраць.

«Будзем лічыць, што гэта памылка. Зараз град пройдзе, і мы разьбяжымся. І ты забудзеш і мяне, і маю адрэсу, ясна?»

Град лупіў па вышчарбленым асфальце. Цярплівы хлопчык. Мне падалося, ён ківаў. А яшчэ я зразумеў, што ў яго ніколі не было жанчыны. Можна, па ягоных цнатлівых руках, а можна, па калене, якое нясьмела дрыжэла ад холаду. Мне хацелася, каб сюды, у тунэль, увайшла нейкая дзяўчына — і пад маім уладным позіркам апусьцілася на асфальт і ўчапілася ў ягонае калена зубамі. Як у яблык. О, як бы мяне гэта пацешыла.

Нешта зьмянялася паміж намі. Няўлоўна і хутка. І мне рабілася неяк няўтульна.

Хутчэй бы скончыўся гэты дождж, гэты град, гэты палон. Я паеду дамоў. Пасьпею яшчэ пабавіцца з бальбутай да Верачынага прыходу.

Град гуляў з намі. Даючы падманлівую надзею, ён пачынаўся з новай сілай. Нібы хтосьці сачыў за намі. Я дакурыў цыгарэту і кінуў яе ў кут.

А потым я раптам пачуў ягоны голас. Выставіўшы бараду, ён чытаў нараспеў:

«Akkou klinkuta
Deu natuzu
Tau
Tajnobalbutika da ujma sau onoje,
Skutoje natributima da broje
Dinagramutima, sau neokuz nekau —
O bu tau kvaj legoje da samoje
Da u sprugutima tau bu ravuzu, mau
Komutko noje...»

Ён памаўчаў, смакуючы эфэкт.

Сказаць, што я быў агаломшаны, было не сказаць нічога. Я быў прыбіты, прысаромлены, jebanuta.

Гэта быў мой пераклад. Тое, што ён гучаў цяпер у цэнтры гораду, у гэтым цёмным пераходзе, дзе ніколі не вывет-

рываўся смурод мачы, дзе на заплясьнелых сыценах жыў змрок, дзе нікога не было, апрача нас з гэтым хлопчыкам, адчувалася мною як цуд.

Я глядзеў на яго вялікімі вачмі, я быццам лашчыў яго па твары. Па ягоных ружовых шчоках, па барадзе, па вейках.

«Я пакуль мала што разумею, — зьбянтэжана і радасна прамовіў ён. — Але я паўтараю гэта кожны дзень. Гэта файна. Разумееце? І я хачу больш».

Ніколі не вучыўшы бальбуту, ён слухна расставіў усе націскі. Пераклад гучаў музыкай, сапраўднай музыкай, часам грубаватай, часам занадта ў тон вуліцы над намі, але асэнсаванай і дзіўнай музыкай, у гэтым не было сумневаў. Мой любімы верш Імрэ фон Штукара ўміг перамяніў злое навакольле. Цяпер я мог кіраваць гэтым горадам.

«Мяне завуць Дзяніс, Дзяніс Казловіч, — сказаў гэты мілы хлус Каятан Пакаянскі, і я засьмяяўся. Ён здзіўлена прыўзняў бровы. — А вас?»

«Бальбута, — сказаў я, заплюшчыўшы вочы. Горад і Козьлік — я і падумаць ня мог, што менш чым за хвілю атрымаў такую шыкоўную здабычу. — Мова завецца бальбута. Я цябе навучу. Au bu duzu tau vedutima, mau kroskoje mautko, mau onje suta u istutima, mau meesutko, mau balbaln».

5

Едучы дамоў, да Верачкі, да пылу і пыхі сваёй аднапакаёўкі, я думаў пра Козьліка — і адначасова зноў і зноў пракручваў у галаве ягоны голас: яшчэ і яшчэ, раз за разам, нібы я запісаў яго на свае запаленыя нэрвы, нібы ён цяпер навечна быў у мяне ў нутры. Цяпер на пасажыраў мне было пляваць: існаваў рэальны Козьлік, козьлік з ручкамі-ножкамі, які прагнуў вучыць маю мову. Наш вечар быў доўгі, мы абышлі зь ім увесь парк, выйшлі на Першамайскую, паглыбіліся ў двары, пракрочылі па роварных дарожках уздоўж каналу, пакуль ня ўперліся ў будоўлю і не павярнулі назад, мы ніяк не маглі разьвітацца, быццам гэта быў пацалунак, а ня шпацыр.